

بازشناسی بر خط حروف مجازی دستنویس

فارسی بر اساس تشخیص گروه بدنۀ اصلی با استفاده از ماشین بُردار پشتیبان

محمدامین مهرعلیان^۱ و کاظم فولادی^۲

^۱ دانشکده مهندسی کامپیوتر و فناوری اطلاعات، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، تهران

^۲ دانشکده مهندسی برق و کامپیوتر، پردیس دانشکده‌های فنی، دانشگاه تهران، تهران

چکیده

در این مقاله روشی جدید برای بازشناسی بر خط حروف مجازی فارسی ارائه شده است که با استخراج چند ویژگی ساده از دنباله نمونه‌برداری شده از حروف و استفاده از دسته‌بندی کننده ماشین بردار پشتیبان (SVM) نتایج قابل قبولی را ارائه می‌دهد. الگوریتم پیش‌پردازش استفاده شده در این کار امکان یکسان سازی ابعاد ویژگی‌ها به ازای حروف متعدد را فراهم می‌کند تا در مرحله بعدی به منظور بازشناسی به دسته‌بندی کننده ارسال شود. فرآیند بازشناسی در دو مرحله اول بدنۀ اصلی حرف ورودی (اوّلین حرکت قلم) پس از استخراج ویژگی با استفاده از دسته‌بندی کننده در قالب یکی از هجده گروه بدنۀ اصلی حروف، طبقه‌بندی می‌شود و سپس در مرحله دوم، موقعیت، تعداد و شکل سایر حرکت‌ها مانند نقطه و سرکش (ریزحرکت‌ها)، نوع حرف نهایی را تعیین می‌کند. به عنوان نمونه برای تشخیص حرف «ت» ابتدا گروه بدنۀ «ب، پ، ت، ث» تشخیص داده می‌شود و سپس وجود ریزحرکت «دونقطه» در بالای آن منجر به انتخاب «ت» از این گروه می‌شود. درنهایت در فرآیند پس‌پردازش با استفاده از تطبیق اطلاعات مربوط به بدنۀ اصلی و ریزحرکات سامانه به تصحیح خطاهای احتمالی موجود در مراحل قبلی پرداخته و دقّت بازشناسی را افزایش می‌دهد به عنوان مثال اگر در مرحله دسته‌بندی بدنۀ حرف «ل» تشخیص داده شود ولی یک نقطه در بالای آن قرار داشته باشد آنگاه سامانه تشخیص خود را به حرف «ن» تغییر خواهد داد. نتایج تجربی این کار پژوهشی که بر اساس مجموعه داده Online-TMU صورت گرفته است، متوسط نرخ بازشناسی بدنۀ اصلی را ۹۴٪ نشان می‌دهد و با درنظر گرفتن پس‌پردازش‌ها بر اساس ریزحرکت‌ها این نرخ به حدود ۹۸٪ می‌رسد.

واژگان کلیدی: بازشناسی بر خط حروف فارسی، بازشناسی دستنوشته / دستنویس، ریزحرکت، ماشین بردار پشتیبان (SVM).

دارد، این است که کاربر بایستی ابتدا «بدنۀ» حروف را نوشه و سپس نقطه‌گذاری آنها را انجام دهد.

در مقایسه با زبان‌های لاتین، برای بازشناسی بر خط حروف فارسی و عربی، تاکنون کارهای کمتری انجام شده است. مرور مختصری بر روی مهم‌ترین کارهای مرتبط انجام شده در این زمینه، در بخش دو ارائه می‌شود.

این مقاله در هشت بخش سازماندهی شده است. در بخش دو مروری بر کارهای انجام شده در زمینه بازشناسی حروف دستنویس بر خط فارسی / عربی ارائه می‌شود. بخش سه مدلی برای حروف دستنویس فارسی ارائه و خصوصیات آن را بیان می‌کند. الگوریتم بازشناسی حروف و جزئیات آن در بخش‌های چهار، پنج و شش تحت عنوان‌های پیش‌پردازش، استخراج ویژگی و طبقه‌بندی و پس‌پردازش

۱- مقدمه

امروزه ابزارهای تجاری چون Tablet PC و PDA که از صفحات حساس به جای صفحه کلید برای ارتباط با کاربر استفاده می‌کنند توسعهٔ فراوانی یافته است، از این‌رو تقاضا برای سامانه‌های بازشناسی بر خط (online) افزایش یافته است. اصلی‌ترین تفاوت میان دو روی‌کرد بر خط و برون خط (offline) دسترسی به دنباله نقاط در هر حرکت دست و همچنین ترتیب و موقعیت زیرحرکات است.

در این مقاله قصد داریم به ارائه روشی جدید برای بازشناسی بر خط حروف مجازی فارسی بپردازیم. در روش ارائه شده سعی شده است کمترین تعداد قید ممکن بر روی نحوه نگارش حروف قرارداده شود. اصلی‌ترین قیدی که وجود

مشکل اصلی این مقاله درواقع استفاده از همین روش تقطیع است زیرا اول این که محل تقطیع همیشه با استفاده از نقاط کمینه و بیشینه محلی، قابل شناسایی نیست و دوم این که این تقطیع تنها در شرایطی یکسان خواهد بود که کاربر محدود به نوشتن حروف در غالب استاندارد آنها (رعایت دندانها و ...) باشد. به عنوان نمونه در ((شکل ۲) حرف «ن» دارای یک نقطه بحرانی پیش از انتهای حرف است و دندانهای حرف «س» نوشته نشده است.

(شکل ۲) : دو نمونه از نحوه نگارش حروف با حالت‌های غیر استاندارد.

علاوه بر این، نتایج مقاله با استفاده از یک پایگاه جمع‌آوری شده توسط نویسنده ارائه شد است و مقایسه‌ای بین روش ذکر شده و سایر کارها ارائه نشده است.

در (omer, 2010) برای باشناسی حروف از درخت تصمیم استفاده شده است که در سطح اول از آن، نمونه‌ها بر اساس تعداد نقاط دسته‌بندی می‌شوند. سپس در سطح بعدی موقعیت نقاط مورد برسی قرار گرفته که برای این منظور خط کرسی نیز استخراج می‌شود. در آخرین مرحله نیز با استفاده از یک الگوریتم تطبیق الگو، بدنۀ اصلی حروف با بدنۀ اصلی حروف معماري که از هر حرف در پایگاه ذخیره شده است، مقایسه می‌شود. اگرچه نتایج نهایی ارائه شده برای پنج کاربر مطلوب به نظر می‌رسد اما وجود ویژگی تعداد نقاط در اولین سطح از درخت تصمیم محدودیت‌هایی را برای کاربران سامانه ایجاد می‌کند.

همچنین در این مقاله نیز از پایگاه جمع‌آوری شده توسط نویسنده از تنها ۹ کاربر استفاده شده است که چهار نفر از آنها بهمنظور آموزش و پنج نفر دیگر برای آزمایش سامانه استفاده شده‌اند.

در (Izadi, Suen, 2009) از دو دسته‌بندی کننده مختلف استفاده شده است که هر یک، ویژگی‌های متفاوتی را مورد استفاده قرار می‌دهد. در دسته‌بندی کننده اول، یک ویژگی با عنوان «هیستوگرام همبستگی» به شکه عصبی پرسپترون داده می‌شود و در دسته‌بندی کننده دوم، ویژگی محتوای همبستگی^۱ با دسته‌بندی کننده SVM مورد استفاده قرار داده شده، مشکل اصلی این روش، ابعاد بالای بردارهای ویژگی مورد استفاده است؛ به عنوان مثال در دسته‌بندی کننده SVM به ازای N نمونه ورودی برای

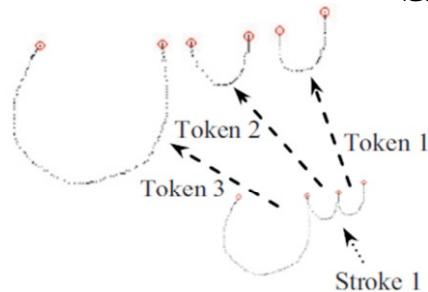
^۱ relational context(RC)

ارائه می‌شود. در بخش هفت به مسایل مربوط به پیاده‌سازی و نتایج تجربی پرداخته می‌شود. سرانجام بخش هشت به خلاصه مطالب، بحث و نتیجه‌گیری اختصاص داده شده است.

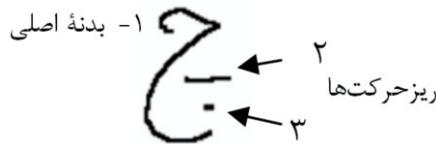
۲- مروری بر کارهای انجام‌شده توسط دیگران

در زمینه بازناسی دست‌نوشتۀ برخط، برخی کارها به بازناسی ارقام و برخی دیگر به بازناسی حروف یا کلمات پرداخته‌اند. از آنجاکه شرایط آزمایش و معیارهای ارزیابی این کارها با یکدیگر متفاوت است، مقایسه عددی آنها را بیان نمی‌کنیم و فقط روش‌های مورد استفاده در آنها را مورد توجه قرار می‌دهیم. کارهای قدیمی‌تر توسط مؤلفان همین مقاله در (مهرعلیان، فولادی، ۱۳۸۸) بررسی شده است و در اینجا تنها به مرور چند کار مرتبط جدیدتر می‌پردازیم. در کار قبلی مؤلفان این مقاله، (مهرعلیان، فولادی، ۱۳۸۸)، بازناسی حروف مجازی دست‌نویس فارسی، بر اساس تشخیص بدنۀ اصلی به کمک مدل مخفی مارکوف (HMM) انجام شده است. پس از تشخیص بدنۀ اصلی، ریز حرکت‌ها (مانند نقاط، سرکش و مد) مورد توجه قرار می‌گیرند و از ترکیب اطلاعات آنها با بدنۀ اصلی تشخیص داده شده، حرف نوشته‌شده بازناسی می‌شود. تفاوت اصلی این کار با کار قبلی تغیر نوع دسته‌بندی کننده (discriminative) از نوع تعمیمی (Generative) به تمایزی (Generative) است که در بخش ۰ برتری آن به تفصیل توضیح داده خواهد شد.

در (Harouni, Mohamad, 2010) نویسنده با تعریف نقاط بحرانی در شکل حروف (نقاط کمینه و بیشنه محلی) هر یک از آنها را به بخش‌هایی تقسیم‌بندی کرده است ((شکل ۱)، سپس با استفاده از یک مجموعه ویژگی‌های هندسی و با به کارگیری شبکه عصبی به دسته‌بندی حروف پرداخته است.

(شکل ۱) : تقطیع حروف با استفاده از نقاط بحرانی در (Harouni, Mohamad, 2010)

(شکل ۳): ترتیب نگارش بدنۀ اصلی و ریزحرکت‌ها تنها محدودیتی که در نحوه نوشتن ریزحرکت‌ها وجود دارد، این است که «سه نقطه» می‌بایستی از ترکیب «دو نقطه» و یک «تک نقطه» ساخته شده باشد. همچنین دو سرکش «گ» باید در دو حرکت مجازی قلم نوشته شود. به علاوه دسته «ط» و «ظ» و سرکش «ک» بایستی در حرکتی به جز حرکت بدنۀ اصلی نوشته شود. به عبارت دیگر حروف «ط» و «ک» باید در دو حرکت قلم و حروف «گ» و «ظ» باید در سه حرکت قلم نگاشته شوند. (شکل ۴)، صورت صحیح نگارش ۳۳ حالت مختلف حروف فارسی شامل ۳۲ حرف و آ) را نشان می‌دهد که در آن هر قسمت با یک حرکت قلم نوشته شده است (رضوی، کبیر، ۱۳۸۳).

آ آ ب پ ت ث ح چ چ چ > د
ر ز ر س ش ص ص ط ظ ع غ
ف ق ک گ ل م ن و ه ی

(شکل ۴): نگارش صحیح برای ۳۳ حالت مختلف از حروف

۳- پیش‌پردازش

از آنجاکه داده‌های برخط توسط قلم بر روی صفحه حساس نوشته می‌شوند، مختصات نقاط نمونه‌برداری شده، تعداد و فاصله آنها و همچنین ابعاد منحنی‌های ایجاد شده از یک حرف به حرف دیگر و از یک نویسنده به نویسنده دیگر می‌تواند به شدت تغییر کند. برای اینکه بتوان تأثیر این تغییرات را در فرآیند بازناسی به کمینه رساند، باید نوعی هنجارسازی روی مجموعه نقاط نمونه‌برداری شده از حرکات قلم انجام شود. در این مقاله هنجارسازی فاصله بین نقاط نمونه‌برداری، یکسان‌کردن تعداد نقاط نمونه‌برداری و یکسان کردن ابعاد حرکت‌ها به عنوان مهم‌ترین موارد پیش‌پردازش انجام می‌شود.

۳- هنجارسازی فواصل میان نمونه‌ها

برای هنجارسازی فواصل میان نمونه‌ها، ابتدا میانگین فاصله نقاط متواالی در مجموعه نقاط مربوط به یک حرکت را اندازه‌گیری و نقاطی را که در فاصله‌ای کمتر از دو برابر این میانگین باشند، حذف می‌کنیم. با حذف این نقاط اضافی،

هر حرف، ۱ - N ویژگی استخراج می‌شود. هر چند این مقاله به لحاظ استفاده از دسته‌بندی‌کننده با این کار دارای شباهت است؛ اما تفاوت اصلی این دو کار در انتخاب نوع ویژگی و اصولاً ابعاد بالای ویژگی‌هایست که با توجه به کاربرد این سامانه‌ها در محیط‌های بلاذرنگ مانند نگارش در محیط تلفن‌های همراه ممکن است باعث کاهش سرعت سامانه در شناسایی حروف شود.

۲- مدل حروف فارسی

حروف مجزا در نگارش فارسی در دو بخش اصلی نوشته می‌شوند. قسمت اصلی حروف «بدنه» نامیده می‌شود و عالیم اضافی، مانند نقطه، سرکش یا کلاه را «ریزحرکت» می‌گوییم (سلیمانی، باقری، ۱۳۸۵). ویژگی مهمی که در بازناسی حروف فارسی قابل توجه است این است که برخی از حروف بدنۀ یکسان دارند و تنها تفاوت آنها در ریزحرکت‌های آنهاست. با توجه به بدنۀ های مشابه، حروف فارسی را می‌توان در قالب هیجده گروه دسته‌بندی کرد که این گروه‌ها در (جدول ۱) قابل مشاهده هستند.

(جدول ۱): گروه‌بندی انجام شده براساس بدنۀ حروف

گروه ۱	آ، آ	گروه ۷	گروه ۱۳	ل	گروه ۱۴	م	گروه ۸	ب، پ، ت، ث	گروه ۲
گروه ۲				ط، ظ	گروه ۱۴	ط	گروه ۸	ج، چ، ح، خ	گروه ۳
گروه ۳				ع، غ	گروه ۱۵	ع	گروه ۹	ج، چ، ح، خ	گروه ۴
گروه ۴				ف	گروه ۱۶	ف	گروه ۱۰	ذ، ذ	گروه ۵
گروه ۵				ق	گروه ۱۷	ق	گروه ۱۱	ز، ز، ڙ	گروه ۶
گروه ۶				ک، گ	گروه ۱۸	ک	گروه ۱۲	س، ش	

استفاده از روی کرد برخط این امکان را به ما می‌دهد که اطلاعات ترتیب زمانی در هنگام نوشتن حروف و یا تعداد حرکات قلم را در اختیار داشته باشیم. در این کار فرض می‌کنیم که بدنۀ اصلی حروف در ابتدا نوشته و سایر حرکات مانند نقاط، سرکش‌ها... در مراحل بعدی گذاشته می‌شود. به عنوان نمونه حرف «ج» در (شکل ۳) با سه حرکت قلم نوشته می‌شود، بدین ترتیب که ابتدا بدنۀ اصلی «ح» و در مراحل بعدی نقاط قرار داده می‌شوند. به‌نظر می‌رسد که ذهن انسان نیز در فرآیند تشخیص حروف، ابتدا بدنۀ اصلی را بازناسی می‌کند و سپس موقعیت، تعداد و شکل ریزحرکت‌ها هستند که مشخص می‌کند حرف مورد نظر چیست.

۴- استخراج ویژگی‌ها و طبقه‌بندی

در مرحله پیش‌پردازش تمامی حروف با نمونه‌برداری‌های متفاوت یکسان‌سازی شده و برای استخراج ویژگی آماده شدند. برای انجام بازناسی بدنه حروف و ریزحرکت‌ها با استفاده از SVM لازم است که ویژگی‌هایی با قابلیت تمایزی بالا را جهت بازنمایی هر یک از آنها انتخاب کنیم.

۱-۴- استخراج ویژگی‌ها

برای انتخاب ویژگی‌ها، زیرمجموعه‌ای از ویژگی‌های معروف شده در (Biem, 2006) را مورد استفاده قرار می‌دهیم. برای هر نقطه نمونه مجموعه چهار ویژگی زیر را محاسبه می‌کنیم:

$$f_1(x_i, y_i) = x_i \quad (1)$$

$$f_2(x_i, y_i) = y_i \quad (2)$$

$$f_3(x_i, y_i) = x_i - x_{i-1} (= \Delta x_i) \quad (3)$$

$$f_4(x_i, y_i) = y_i - y_{i-1} (= \Delta y_i) \quad (4)$$

یکی از بهبودهای این روش در مقایسه با روش قبلی ارائه شده در (مهرعلیان، فولادی، ۱۳۸۸) کاهش ابعاد بردار ویژگی برای هر نقطه از ۶ به ۴، بدون افت دقت در نتایج نهایی است. دو ویژگی کنار گذاشته شده، معیاری از زاویه نقطه فعلی را نسبت به نقطه قبلی بازنمایی می‌کردند. ویژگی (۱) و (۲) همان مختصات دکارتی نقطه است که در مرحله پیش‌پردازش مقادیر هنجارشده آن محاسبه شده است.

ویژگی (۳) و (۴) میزان تغییر مختصات در راستای افقی و عمودی را نشان می‌دهد. از آنجا که در مرحله یکسان‌سازی تعداد نقاط نمونه در پیش‌پردازش همگی حروف با تعداد ثابتی نقطه بازنمایی شده‌اند، این ویژگی‌ها نیز که متأثر از شکل و طول حروف هستند، می‌توانند یکی از پارامترهای ایجاد تمایز بین بدنه حروف در نظر گرفته شوند. مجموعه این چهار ویژگی برای هر دو نقطه متواالی استخراج می‌شود و کل آنها به عنوان بردار ویژگی به SVM داده می‌شود.

برای تعیین وضعیت ریزحرکت‌ها، موقعیت هر ریزحرکت با توجه به بدنه اصلی حروف و در سه دسته بالا، پایین و وسط تقسیم‌بندی می‌شود. این دسته‌بندی براساس مقایسه نقطه مرکزی ارتفاع ریزحرکت با کمینه و بیشینه ارتفاع بدنه صورت می‌گیرد. در حالتی که نقطه مرکزی ارتفاع

لرزش‌های کمتری نیز در مسیر حرکت دیده و از این رو لرزش‌های ناخواسته در نوشتن حرف نیز تا حدی فیلتر می‌شود. (شکل ۵) دو نمونه از حروف و نتیجه هنجارسازی فواصل میان نقاط آنها دیده می‌شود.

(شکل ۵): دو نمونه از هنجارسازی فواصل میان نقاط

۲-۳- یکسان‌سازی تعداد نقاط نمونه‌برداری

یکسان‌سازی تعداد نقاط نمونه‌برداری برای سهولت استفاده در SVM و افزایش کارایی آن، ضروری است. درواقع با این کار همه حروف با یک تعداد مشخص از برش‌های زمانی نمونه‌برداری مجدد می‌شوند و به داده‌هایی با ابعاد یکسان تبدیل می‌شوند. برای این منظور، ابتدا با استفاده از اسپیلانهای درجه سوم یک درون‌یابی بین هر چهار نقطه متواالی از منحنی حرف انجام می‌شود و بدین ترتیب تخمینی از شکل کلی حرف صورت می‌گیرد. سپس طول منحنی به بیست قسمت مساوی تقسیم می‌شود، به‌طوری که طول منحنی بین هر دو نقطه متواالی، اندازه‌ای برابر دارد و درنتیجه ۲۱ نقطه با فواصل مساوی از روی منحنی حاصل نمونه‌برداری می‌شود. البته تعداد این نقاط برای ریزحرکت‌ها به ۱۰ نقطه کاهش می‌یابد. (شکل ۶) دو مثال از انجام یکسان‌سازی تعداد نقاط نمونه‌برداری را نشان می‌دهد.

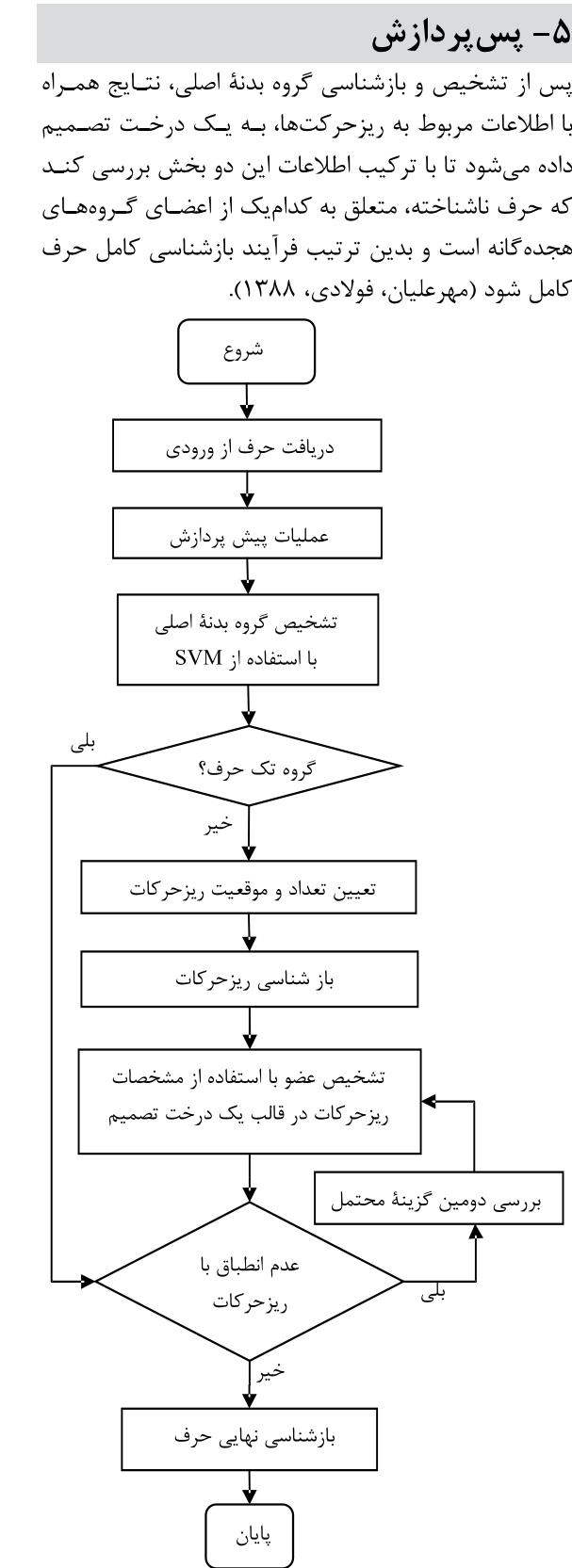

(شکل ۶): دو نمونه از یکسان‌سازی تعداد نقاط نمونه‌برداری

۳-۳- یکسان‌سازی اندازه و مختصات نقطه

شروع

از آنجا که اندازه حرف نوشته شده توسط کاربران می‌تواند متفاوت باشد، بنابراین لازم است پیش از بازناسی آن، یک همسان‌سازی در ابعاد صورت گیرد. برای این منظور حرف نوشته شده در چارچوب مختصاتی به ابعاد 100×100 قرار می‌گیرد. به علاوه از آنجا که نقطه شروع نگارش حرف می‌تواند هر نقطه‌ای روی صفحه باشد، نقطه شروع برای همه حروف به نقطه (۰،۰) منتقل می‌شود.

از آنجا که بازناسی و تفکیک ریزحرکت‌ها مانند نقطه‌ها، سرکش‌ها... تاحدودی دشوار است و اغلب به لحاظ ظاهری نیز با هم تداخل دارند، سعی ما بر این بوده است که

ریزحرکت بین کمینه و بیشینه ارتفاع بدنۀ اصلی قرار داشته باشد (دستۀ وسط)، بسته به گروه ممکن است به یکی از دو حالت بالا و پایین تبدیل شود. برای مثال برای حرف «ج» وسط به معنی پایین و در حرف «ن» وسط به معنی بالا خواهد بود.

۴-۲- طبقه‌بندی

در این مقاله از «ماشین بُردار پشتیبان» یا SVM به عنوان دسته‌بندی کننده اصلی در بازناسی حروف استفاده شده است. بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد استفاده از SVM به‌طور مستقیم در بازناسی برخط چندان مورد توجه قرار نگرفته است و علت این امر نیز ناشی از متغیربودن طول ویژگی‌های استخراج شده، بسته به طول منحنی حروف است (Bahlmann, Haasdonk, 2002). به عنوان نمونه در (Ahmad, Khalia, 2004) SVM تنها برای جداسازی حروف استفاده شده است و برای (segmentation) دسته‌بندی نهایی HMM به کار گرفته شده است. اما فرآیند پیش‌پردازش استفاده شده در این مقاله علاوه‌بر ایجاد یک استانداردسازی اولیه حروف، قابلیت استفاده از ویژگی‌ها را برای دسته‌بندی کننده SVM فراهم می‌کند.

دسته‌بندی کننده HMM مورد استفاده در (مهرعلیان، فولادی، ۱۳۸۸) و روش مورد استفاده در این کار هریک دارای ویژگی‌هایی هستند. در HMM از آنجا که ویژگی‌های مربوط به نقاط، در توالی‌های زمانی قرار گرفته‌اند. بنابراین جایه‌جایی زمانی ظاهرشدن ویژگی‌ها در آن چندان اثر گذار نیست. اما از آنجا که در SVM توالی نمونه‌ها در ابعاد بُردار ویژگی ظاهر می‌شود (نقاطی که در زمان t نمونه‌بُرداری شده‌اند در بعد $t+1$ ظاهر می‌شوند) جابه‌جاشدن این تغییرات می‌تواند بر نتیجه دسته‌بندی اثرگذار باشد. در مقابل از آنجا که SVM به عنوان یک دسته‌بندی کننده تمایزی^۱ برای تعیین مرز دسته‌بندی، علاوه‌بر نمونه‌های کلاس مورد آموزش، سایر کلاس‌ها را نیز در نظر می‌گیرد یک دسته‌بندی کننده با تفکیک‌پذیری بالا خواهیم داشت که با ویژگی‌های کمتر به نرخ بازناسی مطلوبی می‌رسد، اما در HMM به عنوان یک دسته‌بندی کننده تعمیمی^۲ مدل هر طبقه به صورت مجزا و بدون در نظر گرفتن سایر طبقه‌ها آموزش داده می‌شود، گاهی برای تفکیک بهتر میان طبقه‌ها نیاز به ویژگی‌های بیشتری خواهد بود.

¹ Discriminative

² Generative

یکی از مشکلات اصلی برای مقایسه عملکرد این مقاله با مقالات جدیدتر، عدم دسترسی به پایگاه استفاده شده در این مقالات است. زیرا در برخی از این مقالات نویسنده به طور مستقیم پایگاه را جمع‌آوری کرده و تنوع پایگاه بسیار پایین است و یا در برخی پایگاه به صورت اختصاصی مورد استفاده قرار گرفته و اجازه دسترسی عمومی به آن وجود ندارد. همچنین در بیشتر این کارها دستخط‌های استفاده شده از نگارش‌های عربی است که علاوه‌بر نبود برخی از حرف، نوع نگارش نیز تفاوت‌های زیادی با نگارش‌های فارسی دارد.

بنابراین مجموعه داده Online-TMU که توسط بخش مهندسی برق دانشگاه تربیت مدرس تهیه شده است (رضوی، کبیر، ۱۳۸۳)، به عنوان مجموعه داده آموزشی و آزمایشی مورد استفاده قرار گرفته است.

از هفتاد درصد نمونه‌ها در مرحله آموزش و از سی درصد مابقی برای آزمایش استفاده شده است. نتیجه مرحله آزمون در ماتریس پراکنش موجود در (جدول ۲) نشان داده شده است.

همانطور که مشاهده می‌شود، بازشناسی در خروجی SVM با میانگینی برابر با ۹۴.۳٪ درست صورت می‌گیرد. (جدول ۳) مقایسه‌های بین ماتریس پراکنش حاصل از دسته‌بندی کننده SVM را نسبت به روش ارائه شده در (مهرعلیان، فولادی، ۱۳۸۸) با استفاده از HMM برای هر گروه به صورت جداگانه نشان می‌دهد (اعداد نشان داده شده نماینده تعداد نمونه‌هایی است که درست دسته‌بندی شده‌اند).

نرخ بازشناسی کلی سامانه برای حروف پس انجام پس پردازش به ۹۸٪ درصد می‌رسد. به عنوان نمونه در مورد دو گروه ۱۲ و ۲ (بدنه‌های «ک» و «ب») که تداخل زیادی دیده می‌شود، تصمیم‌گیری نهایی با دخیل کردن اطلاعات ریز حرکات صورت می‌گیرد.

(جدول ۴): مقایسه نرخ بازشناسی صحیح این سیستم با دو کار

دیگر براساس مجموعه داده Online-TMU

٪۹۰/۲۷	سامانه ارائه شده در (سلیمانی، باقری، ۱۳۸۵)
٪۹۳/۳	سامانه ارائه شده در (رضوی، کبیر، ۱۳۸۳)
٪۹۷	سامانه پیشنهادی قبلی در (مهرعلیان، فولادی، ۱۳۸۸)
٪۹۸	سامانه پیشنهادی جدید در این مقاله

(جدول ۴) نرخ بازشناسی کلی این سامانه را با سه سامانه دیگر که آنها نیز برای ارزیابی از مجموعه داده Online-TMU استفاده کرده‌اند نشان می‌دهد. مشاهده

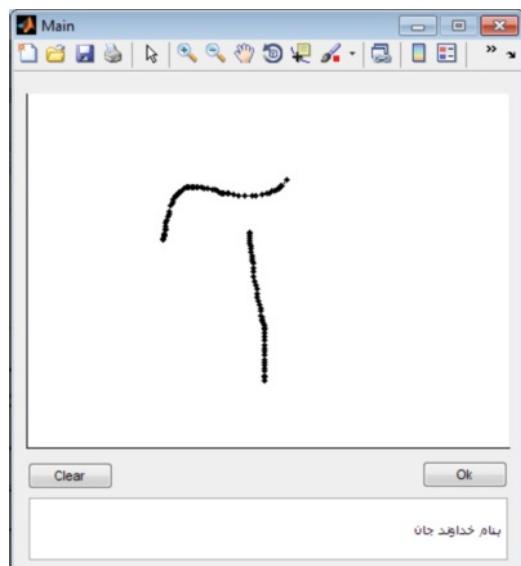
از این اطلاعات در آخرین مراحل تصمیم‌گیری استفاده شود. از این‌رو در ساختار درخت تصمیم، اولویت تصمیم‌گیری با تعداد و محل ریز حرکت‌های است، نه شکل واقعی آنها. به عنوان نمونه زمانی که بدنه اصلی حرفی در قالب گروه ۱، «آ» تشخیص داده می‌شود، تنها وجود یک ریز حرکت در بالای آن کافی است تا سامانه آن را «آ» تشخیص دهد و دیگر نیازی به تشخیص شکل علامت «مد» نیست.

همچنین گاهی به خاطر عدم تطابق بین تعداد ریز حرکت‌ها و بدنه اصلی، سامانه قادر به تشخیص خطا در بازشناسی بدنه خواهد بود و می‌تواند بدنه تشخیص داده شده را تصحیح کند و آن را به بدنه محتمل دیگری تبدیل نماید. برای مثال ممکن است سامانه بدنه «ل» را به همراه یک ریز حرکت در بالای آن تشخیص دهد. در چنین حالتی سامانه با توجه به عدم تطابق بین آنچه تشخیص داده شده و آنچه برای حرف «ل» مورد انتظار بوده است، تشخیص بدنه خود را به «ن» تغییر می‌دهد. به عبارت دیگر بازنگری نهایی براساس مشخصات بسیار ساده‌ی ریز حرکت‌ها صورت می‌گیرد.

(شکل ۷)، نمودار جعبه‌ای الگوریتم بازشناسی شامل کلیه مراحل توضیح داده شده را در یک نما نشان می‌دهد.

۶- پیاده‌سازی و نتایج تجربی

برای پیاده‌سازی برنامه بازشناسی، از نرم‌افزار MATLAB استفاده شده است. برای استفاده از SVM نیز کتابخانه LIBSVM، به کار گرفته شده است. (شکل ۸) نمایی از این نرم‌افزار را نشان می‌دهد.

(شکل ۸): نمایی از نرم‌افزار بازشناسی برخط حروف فارسی

برای SVM از کرنل گاووسی استفاده شده که مقدار پارامتر σ در آن برای حروف و ریز حرکات به ترتیب ۰.۶ و ۱.۶ در نظر گرفته شده است.

(جدول ۲): ماتریس پراکنش (Confusion) برای بازشناسی گروهها

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	%
۱	۷۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	0.99
۲	۰	۱۳۶	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	0.94
۳	۰	۰	۱۴۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	1.00
۴	۰	۰	۰	۷۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	0.96
۵	۰	۰	۰	۱	۱۰۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	0.99
۶	۰	۰	۰	۰	۱	۶۸	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۰	۱	0.93
۷	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۷۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	0.97
۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	1.00
۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۷۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	1.00
۱۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۱	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	0.84
۱۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۳۵	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	0.95
۱۲	۰	۱۲	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۵۳	۰	۰	۱	۱	۰	0.76
۱۳	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۳۲	۰	۱	۰	۱	۰	0.86
۱۴	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۶	۰	۰	۰	۰	۰	0.97
۱۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۲	۰	۰	۳۲	۰	۲	۰	0.86
۱۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۳۶	۰	۰	۰	0.95
۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۵	۰	۰	۲۸	۰.۸۰
۱۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰.۹۵

درصد کل : ۹۴.۳

(جدول ۳): مقایسه نتایج ماتریس پراکنش با روش ارائه شده در (مهرعلیان، فولادی، ۱۳۸۸)

گروه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸
SVM	۷۱	۱۳۶	۱۴۳	۷۰	۱۰۹	۶۸	۷۱	۶۷	۷۲	۳۱	۳۵	۵۳	۳۲	۳۶	۳۲	۳۶	۲۸	۳۶
HMM	۷۱	۱۲۵	۱۴۱	۶۹	۱۰۲	۷۱	۶۹	۶۴	۶۹	۳۱	۳۲	۵۱	۳۵	۳۶	۳۰	۳۵	۳۳	۳۶
اختلاف	۰	۱۱	۲	۱	۷	-۳	۲	۳	۳	۰	۳	۲	-۳	۰	۲	۱	-۵	۰

در مقایسه روش ارائه شده در این مقاله با روش قبلی که از HMM برای بازشناسی بدنۀ اصلی استفاده از ماشین‌بردار پشتیبان چند بهبود ملاحظه می‌شود. اول این‌که همان‌طور که در بخش ۱-۵ اشاره شد، تعداد عناصر بردار ویژگی برای هر نقطه، از شش به چهار کاهش یافته است؛ بدون اینکه نرخ باشناسی اولیه کاهش یابد. دوم این‌که ساختار SVM نسبت به HMM در هنگام اجرا از سرعت بیشتری برخوردار است که این باعث می‌شود پیاده‌سازی کارآمدتری در عمل ایجاد شود. هر چند استفاده از دسته‌بندی‌کننده تمایزی SVM باعث افزایش دقّت شده است، اما نکته قابل توجه در نتایج کاهش میزان تداخل میان طبقه‌ها یا همان حروف است.

می‌شود که در صورت یکسان‌بودن شرایط آزمایش‌ها، سامانه پیشنهادی ما نرخ بازشناسی صحیح بالاتری را ارائه می‌کند.

۷- خلاصه، بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله، روشی ساده برای بازشناسی برخط حروف فارسی ارائه شده است که مبنای آن، بازشناسی بدنۀ اصلی حروف با استفاده از SVM می‌باشد. بدین صورت که در گام اول بدنۀ اصلی حروف تشخیص داده می‌شوند، سپس با استفاده از موقعیت و شکل ریزحرکات نهایی مشخص می‌شود.

آنچه بر مبنای نتایج تجربی بهنظر می‌رسد، این است که تشخیص بدنۀ اصلی حروف با روش SVM نتایج مطلوبی را در بر دارد، اما بنا به دلایلی چون تعدد شکل ریزحرکتها (مانند نوشتن سه نقطه در قالب یک، دو یا سه حرکت) و عدم انحصار در شکل (مانند شباهت مد و دو نقطه) استفاده از SVM برای بازشناسی آنها چندان کارآمد بهنظر نمی‌رسد. بنابراین استفاده از سایر اطلاعات مربوط به ریزحرکات مانند موقعیت و تعداد آنها در مرحله پس‌پردازش، می‌تواند تا حد زیادی مشکل ضعف در بازشناسی حروف را برطرف کند.

۸- مراجع

مهرعلیان، محمدامین؛ فولادی، کاظم. "بازشناسی برخط حروف مجازی دستنویس فارسی بر اساس تشخیص گروه اصلی بدنۀ با استفاده از ماشین‌بردار پشتیبان". مقالات پانزدهمین کنفرانس مهندسی کامپیوتر ایران، تهران، مرکز توسعه فناوری نیرو(متن)، ۱۳۸۸.

سلیمانی باغشاه، مهدیه؛ باقری شورکی، سعید؛ کسائی،

امیرکبیر دریافت نمود. یادگیری ماشین، شناسایی الگو و پردازش تصویر از زمینه‌های تحقیقاتی مورد علاقه‌ی وی است. نشانی رایانمۀ ایشان عبارت است از:

mehralian@aut.ac.ir

کاظم فولادی، کارشناسی ارشد خود را در رشته مهندسی برق و کامپیوتر در گرایش هوش ماشین و روباتیک از دانشگاه تهران در سال ۱۳۸۵ دریافت کرد و هم‌اکنون در مرحله دفاع از رساله دکترای خود با موضوع بازشناسی دستنوشته‌های فارسی در همین رشته و دانشگاه است. وی به مدت هفت سال تاکنون در دانشگاه تهران به تدریس دروس نظریه زبان‌ها و ماشین‌ها، هوش مصنوعی و اصول طراحی کامپیوتر پرداخته و در دانشگاه‌های اراک، شاهد در مقطع کارشناسی دروس متعددی را ارائه نموده است.

ایشان هم‌اکنون رئیس مرکز مطالعات سیستم‌های ترنس‌فیزیکی است و زمینه‌های پژوهشی وی طیف خاصی از نظریه سیستم‌ها و همچنین سیستم‌های بازشناسی الگوهای متنی است.

نشانی رایانمۀ ایشان عبارت است از:

kazim@fouladi.ir

شهره. "بازشناسی و یادگیری حروف مجازی برخط فارسی به روشن فارزی"، در مجموعه مقالات چهاردهمین کنفرانس مهندسی برق ایران، تهران، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۱۳۸۵

رضوی، سید محمد؛ کبیر، احسان‌اله. "بازشناسی برخط حروف مجازی فارسی"، در مجموعه مقالات ششمین کنفرانس سامانه‌های هوشمند، کرمان، دانشگاه شهید باهنر، آذر ۱۳۸۳.

رضوی، سید محمد؛ کبیر، احسان‌اله. "یک پایگاه داده برای بازشناسی دستنوشته‌های برخط فارسی"، در مجموعه مقالات ششمین کنفرانس سامانه‌های هوشمند، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، آذر ۱۳۸۳.

Harouni, M., Mohamad, D., Rasouli, A., "Deductive Method for Recognition of On-Line Handwritten Persian/Arabic Characters", The 2nd International Conference on Computer and Automation Engineering, (ICCAE), 2010, pp. 791-795.

Omer, M.A.H., Ma, S.L., "Online Arabic Handwriting Character Recognition Using Matching Algorithm", The 2nd International Conference on Computer and Automation Engineering, (ICCAE), 2010, pp. 259-262.

Izadi, S., Suen, C.Y., "Integration of Contextual Information in Online Handwriting Representation", Lecture Notes in Computer Science, LNCS 5716, 2009, pp. 132-142.

Biern, A., "Minimum classification error training for online handwriting recognition", IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence, 2006, Vol. 28, No. 7.

Bahlmann, C., Haasdonk, B., Burkhardt, H., "Online Handwriting Recognition with Support Vector Machines-A Kernel Approach", Eighth International Workshop on Frontiers in Handwriting Recognition, 2002, pp. 49-54.

Ahmad, A.R., Khalia, M., Viard-Gaudin, C., Poisson, E., "Online Handwriting Recognition Using Support Vector Machine", IEEE Region 10 Conference (TENCON), 2004, pp. 311-314.

محمدامین مهرعلیان در سال ۱۳۸۸
مدرک کارشناسی خود را در رشته
مهندسی کامپیوتر گرایش نرم‌افزار از
دانشگاه اراک دریافت کرد. وی مدرک
کارشناسی ارشد خود را در رشته
مهندسی کامپیوتر گرایش هوش مصنوعی از دانشگاه صنعتی